

Jak car Aleksander uwłaszczył czarnowieckich chłopów

Category: Historia,histeryczne,NEWS

written by Marek | 21 listopada 2020

Ciekawostka historyczna o Czarnowcu, w której niewiadomych jest co najmniej tyle, co danych. Uwagi i poprawki mile widziane.

Poniższe dokumenty do tłumaczenia dostarczył sołtysowi Markowi Karczewskiemu, w maju 2020r. Pan Jacek Czaplicki z Ostrołęki, który przywraca pamięć okolicznym cmentarzom z okresu Wielkiej Wojny.

Jego profil z dokumentacją fotograficzną i video znajduje się tu: [ROWEREM WOKÓŁ OSTROŁĘKI](#)

Dziękujemy Panu Jackowi za „zdobycie” tych starych dokumentów.

W Archiwum Państwowym w Białymstoku znajdują się dokumenty administracji carskiej z XIX wieku. 6 października 1977 roku operator pracowni mikrofilmowej Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie Halina Olszak sporządziła z nich mikrofilmy. Dokumenty te – z dziewiętnastowiecznego rosyjskiego na polski – przełożył nam **Pan Michaił Barkowski**, znakomity tłumacz i niezawodny Kolega, prowadzący na Facebooku świetny profil [@niestrasznyrosyjski](#). Za co serdecznie dziękujemy. Bo to kawał dobrej roboty był.

Wątpliwości Tłumacza rozstrzygaliśmy własnym rozumem. Jeżeli ktokolwiek oglądając kopie akt, stwierdzi że jakieś rozstrzygnięcie było nietrafne bądź

niesłuszne, reklamację pokornie przyjmujemy. Najogólniej rzecz biorąc, załączone tu archiwalia, zawierają dokumentację opisującą własność gospodarstw pól i lasów w Czarnowcu po uwłaszczeniu chłopów w Królestwie Polskim przez cara Aleksandra II w 1864 roku. Gdyby chcieć to jakoś odnieść do współczesności, to co do metody i skutków przypomina to trochę Powszechny Spis Rolny (w tym roku trwa kolejny spis). Jednak jego przyczyny, przesłanki i państwo przeprowadzające były zupełnie inne. Własność ziem na polskiej wsi w XIX wieku to bardzo skomplikowane zagadnienie.

W bardzo wielkim, być może zbyt wielkim, uproszczeniu można powiedzieć, że przed uwłaszczeniem chłopci posiadali niewielkie kawałki ziemi, ale nie byli ich właścicielami. Własność należała do szlachty. Chłopi za możliwość posiadania swych gospodarstw odrabiali pańszczyznę lub płacili czynsz (w pracy, w naturze, w gotówce). Posiadanie a własność to były (i są zresztą do dziś) dwa różne tytuły prawne do nieruchomości. Ruchomości także. Żeby zyskać poparcie chłopów dla powstania styczniowego polski Tymczasowy Rząd Narodowy 22 stycznia 1863 r. ogłosił, że chłopci stają się właścicielami swoich gospodarstw bez konieczności wykupywania się od właścicieli ziemskich. Mniej więcej miesiąc przed upadkiem powstania, 2 marca (19 lutego w obowiązującym w Rosji kalendarzu juliańskim) car wydał ukaz, w którym uwłaszczał chłopów na tych samych zasadach, co rząd powstańczy. W ten sposób osiągnął polityczny cel.

I znowu w dużym uproszczeniu... pokazał chłopom: zobaczcie, macie od rosyjskiej administracji to samo co od powstańczego rządu. Jednocześnie, jak ujmuje to część polskich historyków, car wbił w ten sposób klin między dwory a wsie. Uwłaszczenie na prawie carskim musiało generować konflikty, a – jak wiadomo nie od dziś – skonfliktowane społeczeństwo jest mniej skłonne do buntowania się przeciw władzy. Chłopi stali się więc właścicielami swoich zabudowań i pól. Zamiast czynszu do dziedzica mieli wносить podatek gruntowy do skarbu. Właściciele ziemscy mieli prawo do odszkodowania od państwa za utracone grunty rolne. Pastwiska oraz lasy formalnie pozostały własnością ziemian, ale chłopci mieli prawo paść na nich swe zwierzęta i pozyskiwać z lasu opał oraz drewno budowlane. Żeby zapobiec rabunkowej gospodarce w lasach, lokalni urzędnicy rosyjskiej administracji mieli ustalać ile i jakiego drewna chłopci mogą pozyskać z

dworskich lasów. Ziemi nie dostali chłopci bezrolni i robotnicy folwarczni, no bo przecież przed uwłaszczeniem jej nie posiadali. Mieli dostać ją z gruntów państwowych, bezpańskich albo opuszczonych. Niestety gruntów takich było mniej niż chętnych. W drugiej połowie XIX wieku tworzyli więc półmilionową rzeszę tzw. wolnych najmitów. Wolnych od jakiegokolwiek własności, a najmujących się do prac w folwarkach i z tego żyjących. Do wolnych najmitów zaliczali się również chłopcy bankruci, którzy z powodu nieurodzajów, klęsk żywiołowych nie byli w stanie płacić wygórowanych podatków i tracili w ten sposób swoje gospodarstwa (patrz „Wolny najmita” Marii Konopnickiej).

Któż więc gospodarował na Czarnowcu po uwłaszczeniu na mocy ukazu z 1864 roku. Pokazuje to tabela w załączonych dokumentach. Figuruje w niej następujący gospodarze, których nazwiska zapisano cyrylicą i przypisano im rosyjskie odpowiedniki polskich imion. Polskie imiona podajemy w nawiasach. Poniższe zestawienie może zawierać niewielkie błędy i odstępstwa, a także braki, wynikające z tego, że po pierwsze w XIX wieku w rosyjskim występowały niektóre litery, których nie ma we współczesnym rosyjskim alfabecie. Po drugie, odręczne pismo urzędnika sporządzającego protokoły i tabele jest miejscami zwyczajnie nieczytelne.

1. Dribnica Iwan (Jan Dribnica/Drybnica/Drobnica)
2. Kowalczyk Michail (Michał)
3. Ambroziak Wikentij (Wincenty)
4. Lewicki Stepan (Stefan)
5. Laskowski Osip (Józef)
6. Chludziński Paulin
7. Wasilewski Francisk (Franciszek)
8. Stefaniak Andriej (Andrzej)
9. Lis Foma (Tomasz)
10. Tymuś Marcin
11. Słowikowski Francisk (Franciszek)
12. Złotkowski Samuel
13. Malinowski Foma (Tomasz)
14. Lis Szymon
15. Lis Iwan (Jan)
16. Iłonak lub Iłosznak (nieczytelne nazwisko) Walenty

17. Kruk Piotr.

W kolejnych kolumnach tabeli znajdują się wyrażone w morgach i prętach (rosyjskie odpowiedniki polskich liter M i P w główkach tabeli) powierzchnie poszczególnych rodzajów użytków.

Od lewej:

- * budynek mieszkalny z ogródkiem lub bez ogródka
- * grunty orne
- * łąki
- * pastwiska
- * nieużytki
- * razem.

Ostatnie dwie kolumny tabeli to wyrażony w rublach i kopiejkach „rozmiar zniesionej powinności podlegającej wynagrodzeniu od Rządu na mocy art. 14-26 Ukazu o Komisji Likwidacyjnej”. Tu pojawia się nowe pojęcie – „Komisja Likwidacyjna”. Wyjaśnijmy więc, że był to organ administracji carskiej na ziemiach zaboru rosyjskiego mający operacyjnie przeprowadzić uwłaszczenie – nadać nowe tytuły własności, porachować grunta oraz na tej podstawie obliczyć odszkodowania należne właścicielom ziemskim. Przewodniczącym Centralnej Komisji był J. Sołowiow, członkami zaś – Brunschweig i W. Trubnikow. W podsumowaniu działań komisji w Czarnowcu czytamy, że 2 kwietnia (21 marca) 1866 roku zostało oficjalnie i ostatecznie zatwierdzone nadanie wyżej wymienionym mieszkańcom Czarnowca w sumie 27 mórg i 285 prętów użytków rolnych, i 16 prętów nieużytków.

Dawny właściciel wsi Czarnowiec **Władysław Czerniejewski** otrzymał za to 546 rubli i 72 kopiejki odszkodowania. Rzecz jasna, majątek ziemski Czerniejewskiego został uszczuplony, ale nie ograbiony. Ówczesny właściciel dworu w Czarnowcu nadal miał swoją ziemię, która wcześniej nie była w posiadaniu chłopów. Na innych archiwalnych kartach można wyczytać również na jakich zasadach uwłaszczeni chłopci z Czarnowca mogli korzystać z dworskich pastwisk i lasów. Trudno wyjaśnić to w przystępny sposób, ale żeby dać Czytelnikom pewien ogłęd sytuacji, wrzucamy kilka dosłownych, przetłumaczonych, cytatów.

Pierwszy, ze względu na nieczytelność niektórych odręcznie spisanych słów, polega po części na domysłach i tak naprawdę nie jest cytatem, a

omówieniem. Tak czy inaczej spróbujmy..."(...) wszystkie gospodarstwa od nr 1 do nr 20 mają prawo do wypasania bydła [?], mogą otrzymywać siano, [jest coś o liczbie sztuk bydła]; wszystkie uwłaszczone gospodarstwa mają prawo do zbierania w lesie chrustu, suszki oraz wywrotów niezdatnych do użycia w budownictwie, każde gospodarstw po 76 jednokonnych wozów. [dalej jest coś o wyrębach] Każda osada ma prawo do otrzymania rocznie po 50 żerdzi z jesionu lub olchy lub, przy braku żerdzi, po 4 wozy chrustu [dalej fragment nieczytelny], prawo do otrzymywania rocznie drzew sosnowych o średnicy 20 cali". Kolejne wpisy dotyczą rozstrzygnięć administracji carskiej z późniejszych lat - 1872, 1875, 1878, 1880."(...) postanowiono, że przynależny folwarkowi Czarnowiec las obciążony na mocy niniejszej tabeli serwitutami włościan obejmuje 587 mórg i 77 prętów i oddzielony jest od lasu przynależnego folwarkowi Dzbenin miedzą biegnąca od wsi szlacheckiej Kaczyny-Tobolice poprzez łąkę [nazwa mało czytelna - Krzykiew? - przypis Tłumacza], a od tejże łąki - przez działkę z lasem liściastym w kierunku na wprost lasu sosnowego do granicy wsi szlacheckiej Korczaki". „(...) postanowiono co następuje: przyznać na mocy niniejszej tabeli likwidacyjnej po 76 wozów jednokonnych z paliwem na osadę, co równa się 26 wozom parokonnym, a zatem 1520 przyznanych na całą wieś wozów jednokonnych z powyższym materiałem stanowią odpowiednik 520 wozów parokonnych rocznie oraz przyznać na mocy tejże tabeli po 50 żerdzi na osadę [wyraz nieczytelny] o długości 3 sążnie i grubości 3 cale w średnicy".

Jest też wpis z 1903 roku. Bardzo obszerny, liczący około dwóch tysięcy znaków. Niezwykle szczegółowo i dość hermetycznie opisuje on zależności i stosunki ziemskie w Czarnowcu po tym jak w 1900 roku właścicielka dóbr Czarnowiec **Antonina Michniewicz** zawarła porozumienie ze wszystkimi włościanami wsi Czarnowiec, na mocy której włościanie zrzekli się na jej rzecz praw do serwitutów leśnych i pastwiskowych, w zamian za co otrzymali na własność część gruntów dworskich. Dalej jest istny labirynt sążni, dziesięcin, serwitutów, mórg, prętów. Żeby się w tym połapać, trzeba by jakiegoś rzeczoznawcy w dziedzinie zarządzania nieruchomościami z doktoratem z historii □

W tamtych czasach to wielce skomplikowane przekształcenie gruntowe rozmierzył i rozliczył mierniczy Julian Płaczkowski.

2020.08.23 /Jacek Pawłowski/

Objaśnienia pojęć za Wikipedia:

1. **sążni** (sążnia) – Sążeń – niemetryczna, antropometryczna jednostka długości. Miara miała długość rozpostartych ramion dorosłego mężczyzny. Pochodną sążnia jest sąg – jako sześcienna miara drewna.

W Polsce sążeń (lub inaczej siąg) zmieniał się na przestrzeni wieków, oscylując w granicach 2 metrów:

– sążeń staropolski – 1,786 m (według konstytucji 1764),

– sążeń nowopolski – 1,728 m = 3 łokcie = 6 stóp = 72 cale = 864 linie (obowiązywał w Królestwie Polskim 1819-1848)

2. **mórg** (morg) – Morga (także mórg, jutrzyna) – historyczna jednostka powierzchni, używana w rolnictwie. Początkowo oznaczała obszar, jaki jeden człowiek mógł zaorać lub skosić jednym zaprzęgiem w ciągu dnia roboczego (dokładnie: od rana do południa), a jej wielkość wynosiła – zależnie od jakości gleby, zaprzęgu i narzędzi w Europie 0,33–1,07 hektara.

3. **dziesięcin** – (dziesięcina) – Dziesięcina, także: dziesiątyna – dawna miara powierzchni gruntu.

Dziesięcina na terenach zaboru rosyjskiego, które nie tworzyły Królestwa Kongresowego, czyli na wschód od Bugu i linii Ciechanowiec-Łapy-Tykocin-Biebrza-Niemen, w XIX wieku i na początku XX, była urzędową miarą powierzchni gruntów.

Stosowane były dwie jednostki o tej nazwie:

– dziesięcina tzw. skarbowa = 10925,2 m² = 1,09252 ha, inne przeliczenia tej miary: 1 dziesięcina = 2400 sążni kw. = 1,9508 morgów n. p. = 109,252 arów

– dziesięcina tzw. większa (o 1/3, nazywana też „dużq”) = 14567 m² = 1,4567 ha.

Obie były stosowane równolegle, co stwarza trudność w przeliczaniu wielkości gruntów na dzisiejsze jednostki.

4. **serwituów** – Serwitut, serwitusy – uprawnienia chłopów do korzystania z dworskich łąk i pastwisk oraz lasów, wywodzące się z okresu feudalnego, będące powodem licznych zatargów między wsią a dworem. Na ziemiach polskich zostały zlikwidowane w większości do końca XIX w. Sprawę serwitutów regulowała ustawa z dnia 7 maja 1920 r. o likwidacji serwitutów na terenie b. Królestwa Kongresowego i rozporządzenie Prezydenta z dnia 1 lutego 1927 r.

Część lasu objętą serwitutem nazywano cerklem lub cyrklem. Serwituty, zwane też służebnościami, były rodzajem prawa rzeczowego. Serwituty

oparte były na aktach jednostronnych (np. przywilejach nadanych osadźcom wsi przez królów polskich), na umowach ustnych lub zwyczajach. Początkowo serwituty dotyczyły własności królewskiej lub dworskiej, później w miarę, jak zmieniali się właściciele lasów, również prywatnej lub państwowej.

5. **prętów** - Pręt - historyczna miara długości i powierzchni.

- Miary rolne i budowlane:

1 pręt = 2,5 sążnia = 4,32 m

- Rolne miary powierzchni:

1 pręt kwadratowy = 18,66 m²

6. **żerdzi** - Żerdź - strzała drzewa lub jej część o średnicy mierzonej w odległości 1 metra od grubszego końca (tzw. średnicy znamionowej, przy uwzględnieniu kory) wynoszącej dla drzew iglastych 7-14 cm, dla drzew liściastych 7-18 cm. W sortymentacji drewna jest to drewno okrągłe średniowymiarowe. Wyróżnia się żerdzie użytkowe i przemysłowe.

7. **Chrust** - małowymiarowy sortyment drzewny. Rozróżniany jest w dwóch odmianach: jako chrust opałowy oraz chrust użytkowy.

8. **Suszka** - w leśnictwie określenie na stojące, częściowo lub całkowicie martwe, suche drzewo, zmarłe na skutek działania szkodliwych czynników, np.: owadów lub grzybów, zanieczyszczeń atmosferycznych, bądź z powodu naturalnego procesu starzenia rośliny.

9. **wywrotów** - Wywrót, wykrot, wiatrował - drzewo z naderwanym korzeniem, lub całkowicie wywrócone w wyniku działania wiatru.

/MK/

WOJEWÓDZKIE ARCHIWUM PAŃSTWOWE
w BIAŁYMSTOKU

Zespół: URZĄD GUBERNIALNY ŁOMŻYŃSKI
DO SPRAW WŁOŚCIANSKICH

Nr. mikr. C-**4947**

Sygn. **327**

WYKONANE
PRACOWNIA MIKROFILMOWA
ARCHIWUM DOKUMENTACJI MECHANICZNEJ
w WARSZAWIE

Operator : HANINA OLSZAK

WARSZAWA. DN. **6** **10** 1977r.

POCZĄTEK

КОПІЯ ЛИКВИДАЦІОННОЙ ТАБЕЛИ

ка селеніе

Чарновецъ

гмины

Росенукъ

Востроленскаго уѣзда

Ломжинской губерніи.

W A P
BIAŁYSTOK

№ списку 1173.

U.F.F.W 327

13942

1864r. Archiwum Państwowe w Białymstoku kolekcja/Czarnowiec.pl

ЛИКВИДАЦІОННАЯ ТАБЕЛЬ

СЕЛЕНІЯ

Чарновецъ

составляющаго *Востроленскій* уѣздъ *Востроленскаго* уѣзда.

Востроленскаго округа въ гминѣ *Восенукъ*.

Селеніе находится въ *Востроленскій* изъ отдѣловъ, установленныхъ статьей 21-ю
Указа 19 Февраля (2 Марта) 1861 года о Ликвидационной Комиссіи.

Вѣдомства *Востроленскій* Комиссія по крестьянскимъ дѣламъ.

1864r. Archiwum Państwowe w Białymstoku kolekcja/Czarnowiec.pl

[illegible]

1864r. Archiwum Państwowe w Białymstoku kolekcja/Czarnowiec.pl

[illegible]

Babier

Samuel Colburn Junr

КОПІЯ ЛИКВИДАЦІОННОЙ ТАБЕЛИ

на селехіе *Чарновецъ*
гмихы *Росенукъ*
Встреченскскаго уѣзда
Ломжинской губерніи.

W A P
BIAŁYSTOK

№ списку 1173.

U.F.F.W 327

13942

1864r. Archiwum Państwowe w Białymstoku kolekcja/Czarnowiec.pl

ЛИКВИДАЦИОННАЯ ТАБЕЛЬ

СЕЛЕНІЯ

Кармозинъ

состоящаго *Винницкой* губернии, *Островецкаго* уѣзда,
Островецкаго округа въ гминѣ *Винницкой*.

Селеніе находится въ *второмъ* изъ отдѣловъ, установленныхъ статьею 21-ю
Указа 19 Февраля (2 Марта) 1864 года о Ликвидационной Коммисіи.

Вѣдомства

Островецкаго

Коммисіи по крестьянскимъ дѣламъ.

№ № усадьбы.	Усадьбы, поступившія въ полную собственность крестьянъ на основаніи Высочайшихъ Указовъ 19 Февраля (2 Марта) 1864 года.	Количество земли въ каждой усадебной участкѣ въ моргахъ и прентахъ.												Размѣръ повинности, подлежащей вознагражденію отъ Правительства по статьямъ 14—26 Указа о Ликвидационной Комисіи.	
		Поля земли, строенія, сенокосы, сады, огорода.		Поля пахотныя.		Поля луговые.		Поля выгонныя.		Неуробоч.		Всѣ вообще.		Рубли.	Коп.
		М.	П.	М.	П.	М.	П.	М.	П.	М.	П.	М.	П.		
15.	Зотовскій Савуль	10		261								261		1	10
16.	Мамонтовскій Савуль	10	1	78								40		1	13
17.	3. Лисъ Шимонъ	3	1	90								93		1	13
18.	Лисъ Иванъ	8		231								239		1	10
19.	Миланъ Валентинъ	8	1	76								22		1	17
20.	4. Кривъ Петра	2		236								238		1	10
21.	У Медовѣской земли											40			
	изъ нея усадьбы № 123														
	455, 12 и 13.		28									76		44	
	Итого по табелѣ	1	233	26	16	4	262				90	28	261	32	80

1866 года 21 Марта / 2 Апр.